

350 JAAR DEVOTIEMEDAILLES VAN SCHERPENHEUVEL

SCHERPENHEUVEL, VESTING VAN ONZE-LIEVE-VROUW

Op de "scherpen heuvel", woeste uithoek van het Demerstadje Zichem, bestond er reeds in de Middeleeuwen een volkse devotie tot een Mariabeeldje, dat vrome handen daar aan een eik bevestigd hadden (1).

De geschiedschrijvers die rond 1600 de inwoners uit de streek ondervroegen, noteerden het legendarisch verhaal van de herder, die een honderd jaar tevoren daar zijn schapen weidde en het beeldje op de grond vond. Hij wilde het mee naar huis nemen, maar stond als ter plekke vastgenageld. Pas nadat zijn meester die hem tegen de avond kwam opzoeken, het beeld opnieuw aan de eik had gehangen, kon de scheper zich weer bewegen en hij knielde dankbaar er voor neer.

De talrijke gezelingen die daar bekomen werden, trokken de gelovigen zodanig aan, dat zelfs in de jaren 1580-1583 - toen de Geuzen andermaal Zichem overmeesterd hielden en het beeldje uit de eik verdwenen was - de bedevaarders nog onafgebroken bleven toestromen.

In 1587 kocht Jan Momboers, schepen van Zichem, bij de kosteres van de Allerheiligenkapel te Diest een Mariabeeldje dat zo zeer op het oorspronkelijke geleek, dat men dit algemeen voor het originele hield. Hij hing het tegen de eik : de mirakelen vermenigvuldigden zich en de volkstoeloop groeide gestadig aan. Godfried van Thienwinckel (2), de pastoor van Zichem, liet in 1602 onder de eik een houten kapelletje optimmeren voor het Mariabeeldje.

Maar die stokoude boom betekende een gevaar voor de bedevaarders die er stukken van afbraken om ze mee naar huis te nemen als heilmiddel voor mens en vee. Om aan die superstitieuze praktijken een einde te stellen, werd hij op bevel van de kerkelijke autoriteiten met wortel en al omgekap.

Uit dankbaarheid voor het ontzet van 's Hertogenbosch, beloofden de Aartshertogen Albrecht en Isabella in 1603 daar een grotere stenen kapel te bouwen. Doch weldra was ook die weer te klein.

Toen Oostende, dat belangrijk bolwerk van de Calvinisten, ingenomen werd, verhief de landsheer Scherpenheuvel tot stad (1605); aan zijn hofarchitect, de knappe Antwerpse bouwmeester Wenceslas Cobergher (3), gaf hij opdracht een vesting te bouwen in de vorm van een zevenpuntige ster (4). Met centraal - op de plaats zelf waar de eik stond - een monumentale koepelkerk in Vlaamse barok. Toen Mathias Hovius (5), aartsbisschop van Mechelen en protagonist van Scherpenheuvel, in 1609 er de eerste steen van legde, waren de Aartshertogen - als grote ijveraars voor de katholieke zaak - met hun gevolg bijde plechtigheid aanwezig.

Het jaar nadien werd Scherpenheuvel ook kerkelijk losgemaakt van Zichem en de pas opgerichte parochie kreeg als pastoor de Bruggeling Joost Bouckaert (6), een vijfentwintigjarige theoloog, exponent van de nieuwe aantredende contrareformatorische cieras. Wegens periodiek geldgebrek kon de kerk pas in 1627 geconsacreerd worden. De zware financiële zorgen beletten

Bouckaert echter niet al zijn krachten in te zetten voor de geestelijke uitbouw van de bedevaartplaats. Daartoe richtte hij in 1624 het voor die tijd zo typisch instituut van de Oratorianen (7) op. Het was het eerste in de Nederlanden en hij zelf zou er gedurende achttien jaar proost van zijn. Deze seculiere priesters, die leefden naar het ideaal van de H. Filippus Neri, bedienden het bedevaartoord tot bij hun uitdrijving tijdens de Franse Revolutie in 1797. Zij hebben in niet geringe mate de fysionomie van Scherpenheuvel bepaald. Onder hun impuls groeide het uit tot het belangrijkste Mariaal centrum van de Lage Landen. Al wie zich ooit zal buigen over de zo boeiende als bewogen geschiedenis van Scherpenheuvel, zal bevroeden dat het - afgezien van de Aartsbisschoppen - aan niemand meer te danken heeft dan aan zijn eerste pastoor.

T.1 zilver
29 x 21 mm.

T.2 zilver
(rug gevuld met hout)
35 x 23 mm.

T.1 zilver
29 x 21 mm.

T.3/1 verguld zilver
38 x 32 mm.

T.3/2 zilver
25 x 21 mm.

T.4 zilver
18 x 20 mm.

DE OUDSTE MEDAILLES

De pelgrimstekens - de eerste metalen devotionalia van onze bedevaarders - werden rond 1500 definitief verdrongen door de medailles, die op een goeie honderd jaar van éézijdige naar tweezijdige modellen evolueerden. Veel afbeeldingen, én van pelgrimstekens én van die oudste medailles, vinden we op de miniaturen in menig Vlaams getijdenboek uit de 15de-16de eeuw. Kurt Köster maakte het tot zijn levenswerk die met grote wetenschappelijke ernst te bestuderen en wijdde er ettelijke publicaties aan (8). Wij herkennen daar duidelijk medailles uit Vlaamse bedevaartplaatsen op, maar onder de "boommadonna's" kan er geen enkele aan Scherpenheuvel toegeschreven worden. Weinig exemplaren van die oudste medailles zijn bewaard gebleven. Enerzijds omdat ze vroeger bij verzamelaars haast niet in in tel waren. Anderzijds omwille van het feit dat de medailles meestal aan de paternoster hingen. Nu was het een gebaar van pieteit de overledene op te baren met zijn rozenkrans in de handen, en hem zo aan de aarde toe te vertrouwen.

In het archief van het aartsbisdom Mechelen zijn rekeningen bewaard waaruit blijkt dat François van Lare, goudsmid te Leuven, pelgrimstekens, bedevaartvaantjes en medailles leverde, die rond 1605 verkocht werden in een winkeltje dat onder het beheer van de kapelmeesters stond (9).

Een van de oudst gekende medailles stelt het Mariabeeldje aan de eik voor, met Christus aan het kruis op de keerzijde. Het randschrift luidt : S(anct) MARIA AD COLLEM AC(v)T(vw)P(rope) SICHEN(en) (= Heilige Maria op de scherpe heuvel bij Zichem) (T. 1) (10).

Een crucifix met dezelfde voorstelling en onderaan het wapen van de stad Zichem (T. 2) dateert ook uit die periode, nl. van vóór 1605.

Want van zodra Scherpenheuvel een afzonderlijke gemeente werd, had het immers geen zin meer nog langer te gewagen van "bij Zichem", of het wapen van die stad voor te stellen. Het is dan ook logisch dat de tekst zou veranderd worden in :

S(anc)TA MARIA MONT(is)ACVT(j) (= Heilige Maria van de scherpe berg) ; zoals we dat lezen op de medailles met als keerzijde de beeldenaar van de H. Filippus Neri : S(ancrvs) PHILIP (pv) MER(i) C(ongregationis) OR(acorienus) F(vndator) (= Heilige Filippus Neri, stichter van de Congregatie van de Oratorianen) (T. 3/1, T. 3/2). Wat ons helpt om ze te situeren na 1624, want in dat jaar namen de Oratorianen de zielzorg van de bedevaartplaats in handen.

Een fraaie achthoekige medaille (T. 4) verdient onze speciale aandacht, omdat ze zeker geïnspireerd - misschien wel besteld - werd de Aartshertogin. Op de voorzijde het Mariabeeldje aan de eik, getooid in een wijde, z.g. "Spaanse" mantel, waarmede Isabella onze Mariabeelden rijkelijk bedacht, en het randschrift : N(otre) D(ame) D(e) - MONTAIGV. Op de keerzijde de bekeringscène van Sint-Hubertus, in onze streken fel verserd tegen razernij en hondsdelheid.

In de periode dat Cobergher te Scherpenheuvel de plannen van de kerk uitvoerde, bouwde hij een barokke kapel ter ere van Sint-Hubertus op het domein van de Aartshertogen in Terwuren. Ze werd A° 1617 ingewijd.

Aan de rand van het Zoniënwood was de devotie tot O.-L.-Vrouw van Scherpenheuvel populair en had de voorstelling van dat Mariabeeldje dan ook zin. En te Scherpenheuvel paste de bekringsscène - met het hart dat een lichtend kruisbeeld tussen zijn gewei draagt - erg goed, omdat de patroonheilige van Zichen, Eustachius, juist op dezelfde wijze voorgesteld wordt (11). De identificatie van de heilige is ten andere heel discreet aangegeven, enkel maar met ergens bovenaan de initialen: S(sint) H(uberc).

De Brusselse hofhouding van de Aartshertogen sprak Frans. Vandaar het volksvreemde toponiem "Montjiru", dat gedurende eettelijke generaties als het semi-officiële naamkaartje van Scherpenheuvel gold. Wij menen dat deze medaille, die in verschillende formaten bestaat, dagtekent uit het tweede kwart van de 17de eeuw.

T.6 zilver
42 x 31 mm.

T.5 zilver
36 x 20 mm.

T.6 zilver
42 x 31 mm.

T.7 aluminium
Ø 36 mm.

T.8 geelkoper
22 x 16 mm.

T.9 aluminium
20 x 14 mm.

HET MARIABEELDJE ALLEEN

Formeel gezien is de minst opgesmukte vorm van medaille de uitgesneden silhouet van het vereerde beeld of de eerbiedwaardige relikwie. Die waren zowel bij ons als in de omliggende contereinen vooral rond 1850 in trek. Maar niet alle liehevrouwkens met het kindje Jezus op de arm zijn specifiek van Scherpenheuvel. Pas als het beeldje onder een boom staat (T. 5) of wanneer op het voetstuk bv. *N.D. de Montaigu* vermeld is, hoort het thuis in onze Hagelandse bedevaartplaats.

Wat echter niet uitsluit dat er ook vreemde modellen te koop aangeboden werden, want voor de gewiekste kramer had het hoegenaamd geen belang welke madonna hem zaad in 't bakje bracht. Rond 1880 komt er wat fantasie kijken in de vele ronde en ook ovale medailles, waarvan de randen min of meer georneerd zijn. De keerzijde draagt enkel de vermelding: *Souvenir de N.D. de Montaigu* (T. 6).

Een motief dat al vroeg op de achterkant van talrijke medailles voorkomt en bijna heel de 19de eeuw in de gunst zou blijven, is dit van de twee vlamme harten: dat van Jezus met een doornenkroon omstrengeld en dat van Maria met een zwaard doorstoken (T. 7), waarboven soms een kroon of een Mariamonogram. Het dankt zijn wijde vermaardheid aan het groot succes dat de Miraculeuze Medaille van Parijs ca. 1835-1850 kende en waarop diezelfde symbolen voorkomen (12).

25 augustus 1872 was een hoogdag voor Scherpenheuvel: Kardinaal Deschamps, aartsbisschop van Mechelen, kroonde het miraculeuze beeldje namens Paus Pius IX. Dit werd op medailles versieuwigd door twee zwevende engelen die een kroon aanbrengen, welke op de keerzijde nog eens, maar vergroot, is afgebeeld (T. 8).

Het Mariabeeldje op de ene zijde en de koepelkerk op de andere is het prototype van een ruime reeks uit de jaren 1860-1940 (T. 9).

Zolang het randschrift luidt: *Sanctuaire de N.D. de Montaigu*, dateren ze van vóór 2 mei 1922, want toen werd de kerk tot basiliek verheven en zou natuurlijk "sanctuaire" door "basilique" vervangen worden.

Erg populair waren ook medailles met het H. Hart van Jezus. Die dienden als scapulier en kwamen overvloedig op de markt, nadat in 1910 een pauselijk decreet toeliet de stoffen scapuliers te vervangen door metalen medailles (13).

In Frankrijk, waar de devotie tot het H. Hart al vroeg verspreid was, werden rond 1880-1910 erg zoeterige devotieprentjes in celluloid gefabriceerd, met beneden aan een lintje een meestal erg kleine en stuntelige medaille. Van Scherpenheuvel bestaan er verscheidene in dat genre, met het H. Hart of de kerk of enkel: *Souvenir de Pélerinage*.

Succes kenden ook de medailles met Antonius van Padua, de sympathieke heilige van de verloren zaken, of die met Gerardus Majella. Als deze laatste nog betiteld wordt met: *Bienheureux*, stamt de medaille uit de periode tussen zijn gelukzalig- en heiligverklaring, resp. 1893-1904.

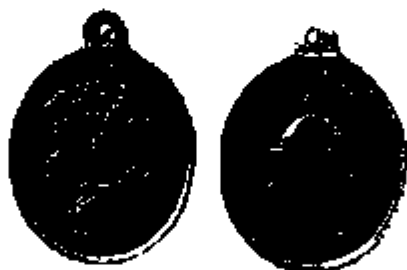
T.10 silver
16 x 12 mm.

T.11/1 geelkoper
20 x 16 mm.

T.11/2 silver
22 x 19 mm.

T.12 geelkoper
33 x 28 mm.

T.13 geelkoper
34 x 28 mm.

HET MARIABEELDJE IN LANDSCHAP MET HERDER EN BEDEVAARDERS

Het tafereel met twee pelgrims vóór het Mariabeeldje aan de eik midden een geheuveld landschap en op de achtergrond de koepelkerk (T. 10), dateert uit het einde van de 18de eeuw en is het begin van een bonte reeks medailles, waarvan het decor steeds meer gestoffeerd zal worden. De man en de vrouw die erop voorkomen, zijn als de spiegelbeelden van de personages die we zien op een grote muurprent, uitgegeven door J. Maes, Apprt. Straet, N° 514 te Antwerpen. De schrijfwijze van de Happaertstraat en de doorlopende huisnummering wijzen op de periode 1796-1815. Er is op deze medaille geen randschrift. Iets later daagt soortgelijke voorstelling op met : *ONZE LIEVE VROUW VAN SCHERPENHEUVEL* (T. 11/1). Die correcte spelling zou op de periode van het Hollands Bewind (1815-1830) kunnen wijzen. Tijdens het kroningsjaar 1872 kwam er een zelfde tafereeltje, maar met een meer gevulde achtergrond. De takken van de eik zijn ook weelderiger en als ex-voto's hangen er vier krukken aan. Het omschrift luidt nu : *ONZE LIEVE VROUW VAN SCHERPEN HEUVEL* (T. 11/2).

De gebrekkige schrijfwijze van de plaatsnaam en de Franse tekst rondom de kroon op de keerzijde, duiden op fabrikaat van onze Zuiderburen. Wanneer een derde personage voor het voetlicht treedt, wordt het opschrift : *NOTRE DAME DE MONTAIGU P(riez) P(our) N(ous)*.

Nu bestaat het gezelschap uit een staande herder, twee knielende vrouwen en een koppel schaapjes (T. 12).

Als laatste in de rij komt het tafereeltje met vier personen, die Maria om voorspraak smeken (T. 13). Aan de boom hangen ook weer vier krukken en bij de bedevaarders staat een schaapje ... of is het een herdershond ? Van deze scène bestaan verschillende versies, met of zonder de kerk op de achtergrond. De keerzijden helpen ons enigermate om een aanvangs- en eindtermijn te bepalen. Het zinnebeeld van de twee vlamvende harten, dat op het einde van de 18de eeuw al tot de volksvroomheid was doorgedrongen, komt overvloedig voor en meteen krijgen we een vroege voorstelling van het H. Hart, met de bede : *SACRE COEUR DE JESUS AYEZ PITIE DE NOUS*.

Ook de Onbevleete Ontvangenis was een gegeerd motief. De lievevrouw van Murillo en deze van de Miraculeuze Medaille hebben menigmaal als model gediend.

Pius IX (1846-1878), die op algemeen verzoek van de katholieke gemeenschap het dogma van de Onbevleete Ontvangenis plechtig afkondigde (8 december 1854), kreeg een fraaie beeldenaar. Ook de H. Familie, Sint-Jozef en de Heilige Antonius van Padua werden niet vergeten.

Als St.-Jan Berchmans aan de beurt komt - wat niet verwonderlijk is : hij stamt uit het naburige Diest en toog dikwijls ter beevaart naar Scherpenheuvel - wordt hij nog betiteld als B(eate), wat de aanmaak tussen 1865 en 1888 bewijst.

Wordt de kerk in beeld gebracht, dan lezen we tot in 1922 : *SANCTUAIRE ...* en nadien : *BASILIQUE DE N.D. DE MONTAIGU*.

HET MARIABEELDJE MET FILIPPUS NERI EN BERNADETTE SOUBIROUS

Een outsider in de volkse inspiratie is het geaffecteerd tafereeltje waar onder de bekende boom links een staande man en rechts een geknield meisje voorgesteld zijn. Bedoeld worden de Heilige Filippus Neri en de H. Bernadette Soubirous (14). De iconografie stelt de ordestichter voor in de lange pij van de Oratorianen, met korte baard, pelgrimsstaf en rozenkrans in de hand, biddend voor Onze-Lieve-Vrouw. Bernadette is overbekend als het kleine herderinnetje, dat knielend haar paternoster prevelt (14). Klaarblijkend is deze medaille geïnspireerd door de rozenkransdevotie, waaraan Paus Leo XIII (1878-1903) in 1883 de oktobermaand toewijdde.

Te Scherpenheuvel zegende Kardinaal Goossens van Mechelen op 8 oktober 1904 de rozenkransweg in, met de vijftien kapellen die de mysteries van dat gebed uitbeelden. Voor de populariteit van dit type getuigen zijn vele keerzijden. Onder meer met het H. Hart van Jezus (T. 14/1), met een Ecce Homo (T. 14/2), een Madonna (T. 14/3) - afgekeken van Guido Reni - of een stereotiepe Virgo Immaculata. Bij een gezellige Heilige Familie is er zelfs een hond thuis, terwijl twee statige engelen in aanbidding staan en de H. Geest - onder de gedaante van een duif - zijn stralen over het tafereeltje uitgiet (T. 14/4). Natuurlijk zijn ook de zo geliefde Sint Jozef (T. 14/5), evenals de sympathieke patroon van de verloren zaken, St. Antonius van Padua - naar een schilderij van Murillo (T. 14/6) en de vedette van alle tijden : een van de snoezige engeltjes van Raëll niet vergeten.

Op al deze exemplaren komt er maar één vandschrift voor :
NOTRE DAME DE MONTAIGU.

T.14/1 witmetaal
 Ø 29 mm.

T.14/3 witmetaal
 geoxydeerd
 met verguld randje
 Ø 16 mm.

T.14/2 witmetaal
 geoxydeerd
 met verguld randje
 Ø 19 mm.

T.14/5 witmetaal
 Ø 24 mm.

T.14/4 witmetaal
 Ø 15 mm.

T.14/6 witmetaal
 Ø 20 mm.

DE AARTSHERTOGEN KNIELD VOOR HET MARIABEELDJE

Albrecht en Isabella knielen biddend neer vóór het beeldje van Onze-Lieve-Vrouw, die Jezus op de linkerarm draagt en in de rechterhand een scepter houdt. Moeder en kind zijn gekroond en getooid met een weidse, z.g. "Spaanse" mantel. Het beeldje hangt aan de eik ; aan zijn stam bloeien rozen en lilies. Eigenlijk neemt deze scène een loopje met de historische waarheid. Want de Aartshertogen kwamen pas voor het eerst naar Scherpenheuvel op 20 november 1603, en toen stond het beeldje al in een houten kapel, want de eik was het jaar tevoren omgehakt.

Een paar fraaie neogotische modellen openen de lange reeks, die loopt tot vlak vóór de oorlog 1940-1945. Typerend voor die tijdspanne is de evolutie in het taalgebruik bij de randschriften : *NOTRE DAME DE MONTAIGU PRIEZ POUR NOUS* (T. 15/1.a, 15/1.b) *M.D. DE MONTAIGU / ONZE LIEVE VROUW VAN SCHERPENHEUVEL / PRIEZ POUR NOUS* (T. 15/2).

Hier is de Nederlandse tekst in kleinere kapitalen - aan de top van de boom - bijgevoegd.

T.15/1.a aluminium
29 x 27 mm.

T.15/1.b aluminium
ø 23 mm.

T.15/2 aluminium
ø 50 mm.

T.15/3 witmetaal
42 mm.

T.18 witmetaal
30 x 21 mm.

T.16 aluminium
23 x 18 mm.

T.17 similar
17 x 12 mm.

T.20 zilver
17 x 11 mm.

En tenslotte : O.L. VROUW VAN SCHERPENHEUVEL (T. 15/3). Met lang bestaan van dit type gaf ook weer aanleiding tot heel wat keerzijden. Vooral met de kerk - "sanctuaire" of "basiliek" -, met geliefde madonna's of met het H. Hart.

Deze met : H. HART VAN JEZUS - BESCHERM BELGIË of : COEUR SACRE DE JESUS - PROTEGEZ LA BELGIQUE dateren ongetwijfeld uit de eerste wereldoorlog van 1914-1918 (T. 16).

De bloei van de devoties tot de Heilige Familie, Sint-Jozef of de Engel Bewaarder weerspiegelt zich in de medailles evenals het vertrouwen van zovele generaties in de populaire heiligen : Antonius van Padua, Treeske van Lisieux (T. 17) en Kristoffel (T. 18). Het valt op dat verscheidene van deze voorstellingen identiek zijn met die op de medailles met Filippus Neri en Bernadette of van eenzelfde genre getuigen.

Daar zijn er ook nog enige met op de keerzijde enkel een gestyleerd takje bloemen, wat genoeg plaats overliet om er, naar de smaak van de koper, een tekstje bij te graveren (T. 19/1-19/2, 19/3). Hier past de label : Jugendstil - Art Nouveau.

T.19/1 witmetaal
24 x 19 mm.

T.19/2 similar
Ø 18 mm.

T.19/3 aluminium
26 x 16 mm.

MARGINALIA

Noe meer men zich verdiept in de studie van de medailles uit Scherpenheuvel of andere Vlaamse bedevaartplaatsen, hoe meer men er zich van bewust wordt dat het terrein uiterst rijk, maar haast nog onontgonnen is.

Lange tijd werd de religieuze numismatiek misprijzend bejegend, en er is nu nog voor de belangstellende soms heel wat volharding en optimisme nodig om z'n opzoekingen tot een goed einde te kunnen brengen.

Wij behandelen hier uitsluitend de devotiemedailles; de soort die in de winkels en aan de kraampjes te koop was en gewoonlijk aan paternoster of halsketting gehecht werd.

Gelegenheidsmedailles, ondermeer van jubilerende processies, dikwijls aan een kleurrijk lint op de borst gespeld, blijven buiten beschouwing. Evenals de ersatzmodellen, meestal van bedenkelijke smaak, die niet de minste iconografische noch geschiedkundige waarde bezitten.

De constanten in die lange reeks tekenen zich duidelijk af en houden drie en een halve eeuw stand.

Het Mariabeeldje aan de eik komt reeds van in den beginne voor. Aanvankelijk staat het alleen, nadien in het landschap met harder en bedevaarders; dan geraakt het in gezelschap van de H.R. Filippus Neri en Bernadette Soubirous en tenslotte in dat van de geknielde Aartshertogen Albrecht en Isabella.

Dit tafereel kende niet alleen op de medailles, maar ook op de meest diverse profane en gewijde bedevaartsouvenirs zo'n overweldigend succes, dat het uitgroeide tot "het" - nu bijna afgezaagd - image van Scherpenheuvel.

Tijdens de meer dan 350 jaar volksdevotie tot Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel ontstond een haast onoverzichtelijk aantal medailles. De meeste daarvan zijn niet gesigneerd, wat nogal gebruikelijk is bij dergelijke populaire artikelen. Sommige dragen een meesterstempel die dikwijls onleesbaar is.

Een klaverblaadje is het teken van Adrien Vachette uit Parijs, welke in 1832 de eerste Miraculeuze Medailles fabriceerde en gedurende verscheidene decennia heel wat modellen voortbracht. Andere zijn met een monogram of initialen getekend, zoals: A F, G D, M P, die wij tot nog toe, bij gebrek aan archieven, niet konden identificeren.

Op de medailles met Filippus Neri en Bernadette komt de signatuur J.B. veelvuldig voor. Zij is van de firma J. Balme, Saumur, uit 1900-1925. We vinden ze ook op gelijktijdige en latere modellen met Albrecht en Isabella (15).

Slechts enkele dragen een volledige naam, doorgaans van graveurs die voor meerdere firma's werkten, zoals Brayat, Escudero, Karo, Lavrillier en de hedendaagse Tachudin (T. 20).

Het enorme aantal Franse opschriften en af en toe de slordige mengeling van Frans en Nederlands, wijzen er op dat de medailles van Scherpenheuvel voor het leeuwenaandeel van Franse make lij zijn. Dat land is altijd een befaamd producent van allerlei "objets de piété" geweest, en daaronder nemen de devotiemedailles een voorname plaats in.

Gezien de enorme oplagen en de democratische prijzen van de medailles is het niet verwonderlijk dat er wel wat kaf tussen het koren is. Maar dat mag echter onze waardering niet beletten voor die exemplaren welke zowel uit artistiek, historisch en volkskundig als uit numismatisch oogpunt waardevol zijn.

NOTEN

De formaten van de gereproduceerde medailles zijn aangegeven in mm., hoogte x breedte (de oog niet inbegrepen).

1. De eik "die also een cruse gewassen stont" (Lodewijk van Velthem, *Spiegel Historiæ*, Hfd. LVII) en het voorwerp was van allerlei heidense en superstitieuze gebruiken, groeide in de oude buurtschap Roggevinne en mag niet met de eik van Scherpenheuvel vereenzelvigd worden. (Fr. CLAES, *Oost-Brabant*, 17, 1980, p. 237-240).
2. Godfried van Thienwinckel studeerde filosofie en theologie aan de universiteit van Leuven. Hij werd pastoor van zijn geboorteplaats Zichem in 1576. Het relaas van de gruwelen die zijn stad troffen, lezen wij in "Beschreyvinge over de verwoesting der stad Sichem...". (BONI, p. 18-22, 193-194).
3. Wenceslas Codergher (ca. 1560-1634) verbleef geruime tijd in Italië en werd de voornaamste invoerder van de barok in de Nederlanden. Gedurende dertig jaar was hij verbonden aan het hof van de Aartshertogen. Hij bouwde ondermeer de Karmelietessenkerk, Brussel (1607-1613), de Augustijnerkerk, Antwerpen (1618) en meerdere "Bergen van Barmhartigheid". (LANTIN, p. 78-80).
4. Zeven is in de symboliek het heilig getal bij uitnemendheid.
5. Mathias Novius gaf in 1604 opdracht aan de Brusselse griffier Philippe Numan de "mirakelen" van Scherpenheuvel te onderzoeken en te publiceren. In samenwerking met pastoor Bouckaert vaardigde hij in 1616 de richtlijnen uit om het Mariaal heiligdom te doen beantwoorden aan de eisen van het concilie van Trente. (LANTIN, p. 51-52).
6. Joost Bouckaert (Brugge, ca. 1583 - Ieper, 1646), van wie de ouders Izegem ontvlucht waren voor de Calvinisten, studeerde godgeleerdheid te Leuven. Hij was gedurende 32 jaar pastoor te Scherpenheuvel en 22 jaar landseken van Diest. In 1642 werd hij de achtste bisschop van Ieper, in opvolging van Jansenius.
7. De Oratorianen werden door de H. Philippus Neri (1515-1595) de "blijmoedige apostel van Rome" aldaar opgericht om het onderwijs en de predikatie te behartigen. Het Oratorium van Scherpenheuvel was naar hun model geschied, maar stond geheel onafhankelijk ervan.
8. Kurt KÖSTER, *Mittelalterliche Pilgerzeichen*, in : *Weilfahrt kennt keine Grenzen*, München, (1984), p. 203-223. Prima overzicht met uitgebreide literatuuropgave.
9. BONI, p. 47-48.
10. J. BEYENS, *Archief van Scherpenheuvel - aanwinst*, in : *'t Hagelands Parochieblad*, 6.2.1966 ; LANTIN, p. 160-161.
11. H. Eustachius, martelaar, feestdag op 20 september. De legende verhaalt dat deze heidense officier uit de 11de eeuw zich tot het Christendom bekeerde toen hij in de omgeving van Tivoli op jacht was en vóór hem een hert verscheen.

In de 15de eeuw wordt deze legende toegepast op onze Sint-Hubertus, patroon van de jagers.

(Cfr. : L. HUYGHEBAERT, *Sint Hubertus patroon van de jagers, in woord en beeld, historie, legende folklore*, Antwerpen, 1949).

12. Jos PHILIPPEN, *De Miraculeuze Medaille*, in : *Jaarboek E.G.M.P.*, 1983, p. 125-138.
13. Jos PHILIPPEN, *De scapuliermedailles*, in : *Jaarboek E.G.M.P.* 1985, p. 209-225.
14. Bernadette Soubirous (Lourdes 1844 - Nevers 1879), feestdag op 16 april. Tussen 11 februari en 16 juli 1858 verscheen de Heilige Maagd haar tot achttien maal en verklaarde in het Bigourdan dialect van de streek : "Que soy era Immaculada Conception" (= Ik ben de Onbevleete Ontvangenis).
15. Mededeling van de heer Jean-Jacques Charpentier, directeur S.N.J. Balme te Saumur, in dato 23.3.1987.

Voor hun gewaardeerde inlichtingen en adviezen danken wij: Frans Claes s.j. hoofdredacteur van *Verschuereens Modern Woordenboek*; Marcel Huon, pr., ere-leraar aan het St.-Jan Berchmanscollege, Diest;

Aubert-Tillo van Biervliet, o.s.b., hagiograaf, Sint-Pietersabdij, Steenbrugge.

VERZAMELINGEN EN LITERATUUR

Drie openbare verzamelingen bezitten nogal wat medailles van Scherpenheuvel : het Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek - Brussel, het Museum voor Volkskunde - Antwerpen en de schatkamer van de Basiliek te Scherpenheuvel, André Van Keyseulen, Gerard Simons en René Van Loo hebben ons met voorbeeldige dienstvaardigheid ingelicht.

Kostbare hulp kregen we ook van enkele privéverzamelaars : P.F.J. Pittoors (+ Borgerhout, 26.10.1985), René Van Rompaey (+ Berchem, 5.02.1986), Michel Vastiau - Beersel, J.M. Willems - Merkssem en Koen van de Voorde - Genk.

Aan allen onze welgemeende erkentelijkheid.

Literatuur over de medailles van Scherpenheuvel bestaat haast niet. Eén enkele lovenswaardige poging werd ondernomen door de ijverige, verdienstelijke heenkundige, P.F.J. Pittoors, met zijn bijdrage : "Medailles van de bedevaartplaats Scherpenheuvel", in : *Eigen Schoon en de Brabander*, LIV, 1971, p. 53-59.

Over de geschiedenis van Scherpenheuvel zijn twee dagelijkse werken in de handel verkrijgbaar :

A. BONI, *Scherpenheuvel, basiliek en gemeente in het kader van de vaderlandse geschiedenis*, Antwerpen, 1953.

A. LANTIN, *Scherpenheuvel, oord van vrede*, 2de druk, Retie, (1985).

Jos PHILIPPEN